

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Волкової Юлії Анатоліївни на дисертацію Леусенко Ірини Василівни «Адміністративна відповідальність за забруднення та засмічення морського простору України», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується визнанням важливості цінностей, притаманних демократичному суспільству. Серед основних цінностей права людини і навколишнє середовище виходять на перший план, як необхідна умова і природна основа існування громадянського суспільства в цілому.

Екологічні права знаходяться в центрі уваги більшості держав світу, оскільки їх реальне дотримання та наявність дієвих механізмів захисту є показником того, наскільки розвиток держави відповідає сучасним потребам суспільства.

Інтенсифікація людської життєдіяльності, розширення використання об'єктів довкілля призводить до заздалегідь непередбачуваних кардинальних і навіть катастрофічних змін у природі. Це покладає на людей обов'язки щодо захисту навколишнього середовища. Як слушно вказав Суддя Верховного суду Великої Британії Роберт Карнват: «...екологічні права не є "правами людини" у звичайному розумінні. Це набагато більше. Вони включають в себе права та обов'язки. Права – це права не лише людей, але й усіх живих істот. Обов'язки – наші, як виду, який має унікальну здатність впливати на навколишнє середовище на благо чи на шкоду»¹.

Водночас постійно посилюються виклики та загрози світовій цивілізації, серед яких найбільшу небезпеку становлять збройні конфлікти. Воєнні дії порушують функціонування усіх природних систем життєзабезпечення, впливаючи на цілісність взаємозв'язків у біосфері, стан природних ресурсів, темпи їх відновлення тощо.

¹ Human Rights and the Environment URL: <https://www.supremecourt.uk/docs/speech-181010.pdf>

2022 року розпочалася війна в Україні. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, з початку війни зафіксовано понад 2340 фактів нанесення агресором шкоди довкіллю. Через війну постраждало 20% природоохоронних територій. Понад 23 тис. тонн парникових газів було викинуто в атмосферу через пожежі в результаті ворожих обстрілів. Від воєнних дій постраждали сотні видів тварин і рослин, які мають різний природоохоронний статус. І це, на жаль, ще не кінець.

Безспірно слід визнати, що екологічна ситуація в Україні була кризовою ще до початку війни, проте під час збройного конфлікту перетворилася на катастрофічну. Ситуація погіршується через постійне руйнування (пошкодження) численних промислових підприємств, у тому числі гірничо-металургійних, які є об'єктами підвищеної екологічної небезпеки, а також об'єктів критичної інфраструктури, що забезпечують нормальне функціонування населення.

Варто вказати, що зараз аналіз ситуації в зоні конфлікту здійснюється за обмеженого набору джерел. Сьогодні на частині територій не проводиться екологічний моніторинг, відсутня достовірна інформація про характер пошкоджень та їх наслідків тощо. Фахівці передбачають, що збитки від цієї війни для довкілля, можуть сягнути сотні мільярдів доларів США. Проте чи вдасться стягнути сповна репарації з Росії і які саме процедури притягнення до відповідальності за екологічні злочини будуть застосовані, ці питання залишаються відкритими.

Так як Україна має значну протяжність узбережжя, вона, керуючись міжнародними нормами, встановлює свої правила охорони прибережних територій від забруднення та засмічення, застосовуючи, при цьому, свої засоби протидії спробам забруднення та засмічення своїх територій, серед яких важливе значення мають заходи адміністративної відповідальності.

З огляду на зазначене, актуальність теми та потреба в її комплексному дослідженні адміністративна відповідальність за забруднення та засмічення морського простору України, необхідність наукового пошуку шляхів

удосконалення адміністративного законодавства України, є обґрунтованими та не викликають сумнівів, що й обумовило вибір теми, визначило мету та завдання дисертаційного дослідження І.В. Леусенко.

Дисертаційне дослідження сприяє вирішенню задач реалізації вимог Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 13.11.1992 р.; указу Президента України від 21 квітня 2021 р. № 443-р про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року; Постанови Кабінету Міністрів України від 10 липня 1998 р. № 1057 «Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів».

Належний ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується якісним використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, достатнім рівнем узагальнення теоретичних висновків і поглядів, викладених у вітчизняній та зарубіжній літературі, правових концепціях, ретельним опрацюванням відповідних джерел адміністративного права, належною апробацією результатів дослідження і їх оприлюдненням відповідно до встановлених вимог.

Аналіз дисертації засвідчує, що на всіх етапах дослідження використовувалися різні сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, що є основою для повного, всебічного та комплексного аналізу адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору в Україні. За допомогою діалектичного методу здійснено дослідження нормативно-правових засад регулювання адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України (підрозділи 1.2, 1.3). Метод системно-структурного аналізу дозволив з'ясувати місце адміністративної відповідальності у системі відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України (розділ І). Метод логіко-семантичного аналізу застосований для здійснення характеристики

об'єктивних та суб'єктивних елементів складів адміністративних правопорушень у сфері забруднення та засмічення морського простору України (розділ II). Метод прогнозування та формально-логічний метод дозволив розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного нормативно-правового та організаційного забезпечення механізму адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України (підрозділи 3.1, 3.2).

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, практики його реалізації та узагальнення основних положень праць науковців визначити особливості реалізації механізму адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України, а також запропонувати шляхи його вдосконалення.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (219 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінку, із них основного тексту – 180 сторінок.

Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентативною, в процесі виконання дисертаційної роботи автором опрацьовано достатню кількість наукових та нормативних джерел, всього 219 найменування.

Емпіричну базу дослідження склали опитування 120 громадян щодо стану екологічної безпеки Чорного та Азовського морів України та застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у такій сфері (додаток Г), а також відомості, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень та інших офіційних інформаційних ресурсах органів державної влади та місцевого самоврядування.

Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України,

чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні нормативно-правові акти, які ратифікувала Україна.

У дисертації вивчалася практика адміністративно-примусової діяльності Морського торговельного порту «Південний».

Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань, самостійністю і цілісністю проведеного дослідження, що дозволило досягти поставленої мети, виконати дослідницькі задачі і повністю розкрити тему дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в національній правовій науці дослідженням, де сформульовано комплексний підхід до здійснення характеристики адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Зокрема:

вперше:

- обґрунтовано авторський підхід до розуміння змісту об'єкту адміністративних правопорушень у сфері охорони морського простору, що розуміється як сукупність правовідносин, пов'язаних із заподіянням шкоди живим ресурсам та життю в морі, створенням загрози небезпеки для здоров'я людини, утворенням перешкод для діяльності на морі, в тому числі для рибальства та інших правомірних видів використання моря, зниженням якості використовуваної морської води та погіршення умов відпочинку;

- доведено доцільність запровадження адміністративної відповідальності юридичних осіб у сфері забруднення та засмічення морського простору, що має базуватися як на реалізації концепту інституту відповідальності без вини за лише факт заподіяння майнової та/або моральної шкоди, так і на підставі використання конструкції

відповідальності власника джерела підвищеної небезпеки, яким відповідно до чинного законодавства України, визнано судно чи морський корабель;

удосконалено:

– науковий підхід до розуміння обставин крайньої необхідності та воєнних дій як підстав звільнення від застосування адміністративної відповідальності за неповідомлення про скид шкідливих речовин до територіальних та (або) внутрішніх морських вод адміністрацію найближчого порту України;

– розуміння процесуальної специфіки адміністративної відповідальності, що розкривається у її залежності від суб'єктної характеристики адміністративно-деліктного провадження у справах про забруднення та засмічення морського простору, а також від функціонального характеру сфери забезпечення національної морської екологічної безпеки;

дістали подальшого розвитку:

– узагальнення наукових досліджень, здійснених у сфері використання водних природних ресурсів в цілому, і зокрема, природних ресурсів морського простору України, що дозволило визначити спрямування таких публікацій на галузеве та інституційне вивчення складових кримінально-правової, господарсько-правової, міжнародно-правової відповідальності, та фрагментарність наукових розробок питань адміністративної відповідальності за забруднення моря;

– встановлення причин забруднення та засмічення басейнів Чорного і Азовського морів, що перешкоджає якісному та ефективному освоєнню їх мінеральних ресурсів, до яких віднесено: проведення розвідувальних робіт та обладнання свердловин, геологорозвідувальних робіт; видобутку корисних копалин; будівництво підземних споруд різного призначення; російська агресія та хімічне забруднення моря внаслідок бомбардувань;

пропозиції щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Водного кодексу України стосовно досліджуваної проблеми з використанням сучасної методології юридичної

техніки з метою вдосконалення нормативного регулювання та організаційного забезпечення адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення водного простору.

Наукове та практичне значення роботи. Виконана І.В. Леусенко наукова робота сприяє розв'язанню низки теоретичних і практичних питань, що мають важливе значення. Сформульовані у дисертаційній роботі положення, висновки та рекомендації поглиблюють наукові знання, щодо питань адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України, можуть бути використані у:

- у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень загальнотеоретичних питань щодо встановлення адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення територіальних та внутрішніх морських вод України, удосконалення його наукового підґрунтя;
- в правотворчій діяльності – при підготовці проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення й усунення прогалин в адміністративній відповідальності за забруднення та засмічення територіальних та внутрішніх морських вод України;
- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення та підвищення ефективності практичної діяльності органів державної влади та управління у сфері охорони морського середовища України від забруднення та засмічення;

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якому викладено авторський підхід до дослідження адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України. Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, викладено у 3 наукових статтях, що визнані як фахові з юридичних дисциплін, і 3 тезах доповідей на наукових конференціях та круглих столах.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Визнаючи загалом високий науково-теоретичний рівень роботи І.В. Леусенко її важливе практичне значення, слід зазначити, що як і будь-яке дослідження складної наукової проблеми дана дисертація містить і спірні, не зовсім обґрунтовані положення, які є підставою для висловлення окремих зауважень, підґрунтям наукової дискусії, зокрема:

1. Незважаючи на досить глибокий аналіз проблем адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору України, досить вагомим здобутком було б дослідження зарубіжного досвіду проблем адміністративної відповідальності за забруднення та засмічення морського простору. Саме розуміння та ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду, дав би змогу автору сформулювати оптимальні пропозиції щодо удосконалення чинного адміністративного законодавства. Тим більше, що дисертантом в роботі зроблено висновок, що «з врахуванням різноманітності джерел забруднення Світового океану, необхідним є комплексний підхід до встановлення змісту та механізму застосування відповідальності за прояви негативного впливу на морський простір»;

2. У першому розділі роботи автором обґрунтовано необхідність узагальнення до окремого розділу питань, присвячених застосування заходів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища», де в окремий підрозділ КУпАП запропоновано виокремити адміністративні делікти у сфері забруднення чи засмічення морського простору, де мають міститися як норми матеріального, так і норми процесуального права через суттєву специфіку останніх і відсутність їх постійної кореспонденції з загально встановленими положеннями щодо провадження у справах про адміністративні правопорушення. Утім у роботі не надано проєкту такого підрозділу КУпАП;

3. На стор. 125 дисертаційного дослідження автором вказується, що «здійснений аналіз змісту статей КУпАП, що передбачає відповідальність за посягання на екологічну безпеку морів України дозволяє зробити висновок, що наявність вини, її форма не впливає на кваліфікацію адміністративного

делікту, а відтак є факультативною ознакою досліджених складів правопорушень, що має бути підставою для створення нормативної підстави із застосування заходів адміністративної відповідальності до юридичних осіб». Під час прилюдного захисту дисертанту варто додатково обґрунтувати свою позицію;

4. У п. 3.1. автором зроблено висновок про наявність фрагментарного законодавчого визначення процесуального статусу учасників у справах про забруднення чи засмічення морського простору. У зв'язку з цим постає питання: які саме шляхи вирішення цього питання пропонуються.

Загальний висновок по дисертації

Висловлені зауваження характеризують складність досліджених проблем, багато в чому мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи І.В. Леусенко, а здійснений автором творчий пошук заслуговує на підтримку.

Розглядувана дисертація містить раніше не досліджувані наукові положення та отримані особисто автором нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності має важливе науково-прикладне значення.

Дисертація І.В. Леусенко логічно побудована, оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти та науки України, а її положення викладено чіткою і зрозумілою мовою. Пропозиції та рекомендації, викладені у дисертації, можуть бути використані для удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертація «Адміністративна відповідальність за забруднення та засмічення морського простору України» є за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, достовірністю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю і якістю опублікованих праць та за оформленням відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої

освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Леусенко Ірина Василівна заслуговує на присудження їй за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного
і адміністративного права
Національного авіаційного університету**

Ю.А. Волкова